

Ю.В. Думанський¹, В.Ф. Чехун¹, В.Г. Бондар², О.В. Бондар², Р.С. Чистяков²

Вибір долі та сенс життя (до 90-річчя від дня народження доктора медичних наук, професора, академіка НАМН України Г.В. Бондаря)

¹Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р.Є. Кавецького НАН України, Київ, Україна²Одеський національний медичний університет МОЗ України, Одеса, Україна

Одержано 9.02.2022

Прийнято до друку 26.05.2022

DOI: 10.32471/clinicaloncology.2663-466X.45-1.28738

У вимірах прижиттєвих здобутків діяльності людини зустрічаються особистості, про яких важко, а інколи й неможливо, говорити в минулому часі. Уже пройшло 8 років, як немає з нами Григорія Васильовича Бондаря, але плинність часу не зменшує наш біль і світлу пам'ять про видатного вченого, академіка НАМН України, талановитого хірурга-онколога, обдарованого вчителя та відомого громадського діяча.

Григорій Васильович Бондар народився 22 квітня 1932 р. у с. Андрієво-Клівцово (нині — с. Іскра Донецької обл.), у простій сім'ї. Батько — Василь Іванович Бондар — працював на калійному заводі, мати — Єлизавета Петрівна — займалася домашнім господарством. Дідусь та бабуся були селянами. Дитинство забрала війна, напередодні якої Григорій Бондар встиг закінчити лише 1-й клас. Батько був призваний до армії та евакуйований з підприємством до Сибіру. З дитячих років Григорію потрібно було допомагати сім'ї та важко працювати, майже на рівні з дорослими. Після окупації він продовжив навчання одразу з 5-го класу. Шкільну програму довелося опанувати екстерном за кілька років.

На вимогу батька разом зі своєю старшою сестрою Анастасією у 15-річному віці Григорій Бондар вступив до Сталінської фельдшерсько-акушерської школи. Навчався із задоволенням, займався легкою атлетикою, волейболом, брав участь у роботі драматичного гуртка. Після закінчення училища працював фельдшером у своїх рідних краях та навчався у середній вечірній школі.

З 1951 до 1957 рр. Григорій Бондар — студент Сталінського медичного інституту. Ще на 3-му курсі Григорій Васильович захопився хірургією. Багато часу проводив на нічних чергуваннях і за будь-якої можливості асистував під час операцій, уважно стежив за роботою відомих хірургів — професорів А.І. Чаругіна, І.М. Матяшина, А.М. Ганичкіна, переймаючи їх досвід та навчаючись у них мистецтву оперативного втручання.

Робота Григорія Васильовича Бондаря лікарем розпочалася на посаді хірурга поліклінічного відділення у невеликому містечку, невдовзі його було переведено до обласної клінічної лікарні ім. М.І. Калініна ординатором, а за 2 роки призначено завідувачем хірургічного відділення цієї лікарні. Уже тоді практично весь свій час він віддавав роботі, одночасно координував хірургічну службу шести районів області, часто надавав екстрену медичну допомогу щодо санітарної авіації. При цьому активно займався хірургічною роботою, виконував операції на шлунку, стравоході, товстій кишці, підшлунковій залозі, органах сечовидільної системи. Це був початок становлення Григорія Васильовича як фахівця високої кваліфікації. Один із його пацієнтів написав книгу «Всім смертям на заздирість», прообразом основного персонажа якої був Григорій Васильович Бондар. За сюжетом цієї книги було знято документальний фільм на Київській кіностудії. Назва книги стала девізом усього життя Григорія Васильовича Бондаря. Призначенням для нього в роботі було — жити і допомагати іншим, рятуючи їх від хвороби.

Набуваючи досвіду в хірургічній спеціальності, майбутній академік уже тоді займався науковими розробками. У 30-річ-

ному віці Григорія Васильовича було прийнято на посаду асистента кафедри загальної хірургії Донецького медичного інституту. У 1966 р. він успішно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук на тему «Створення штучного сечового міхура з прямої кишки». У подальшому його обрали на посаду доцента кафедри хірургічних хвороб стоматологічного факультету (завідувач кафедри — доктор медичних наук, професор О.М. Бурцев). Слід зауважити, що онкологію як спеціальність викладали тоді у розділі хірургічних хвороб. Проте у зв'язку зі зростанням онкозахворюваності виникла потреба в перегляді навчальної програми для студентів та викладанні онкології як самостійної дисципліни. У 1967 р. в Донецькому медичному інституті було організовано курс онкології, який пізніше був трансформований у самостійну структуру. Керівником курсу онкології при-

значили кандидата медичних наук, доцента Григорія Васильовича Бондаря. Клінічною базою для студентів став Донецький обласний онкологічний диспансер, в якому почала швидко розвиватися експериментальна хірургія. У побудованому на території диспансеру віварії розробляли та виконували експериментальні хірургічні втручання. Нові способи проведення операцій на шлунково-кишковому тракту та сечовому міхурі, пройшовши клінічну апробацію, впроваджувалися у повсякденну практику. Григорій Васильович брав активну участь у розробці винаходів, до виконання оперативних втручань разом із співробітниками активно залучав студентів. Результати експериментальних досліджень і клінічних спостережень були широко висвітлені в публікаціях у наукових журналах, представлені в доповідях на з'їздах та конференціях, відображені в раціоналізаторських пропозиціях та авторських свідоцтвах на винахід, а також неодноразово представлялися на виставках досягнень народного господарства у Києві та Москві.

Під керівництвом Г.В. Бондаря вперше в Донецьку були захищені дисертації за фахом «Онкологія»: «Внутрішньочеревна передня резекція прямої кишки при раку з безшовним анастомозом» (Зайцева Л.В., 1971), «Вибір способу операції при ускладненому перебігу раку прямої кишки» (Асєєва С.В., 1974), «Оцінка ефективності ескіртації прямої кишки з перитонізацією промезинної рани» (Яковець Ю.І., 1975).

Результатом експериментальних та клінічних спостережень Григорія Васильовича Бондаря на той час стала його дисертаційна робота на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук «Використання прямої кишки у відновлювальній хірургії сечового міхура» (1973 р.). Ця робота стосувалася лікування контингенту тяжких хворих, які часто отримували відмову в радикальному лікуванні і внаслідок цього були приречені на інвалідність. У 1974 р. Григорію Васильовичу Бондарю було присвоєно вчений ступінь доктора медичних наук, у 1976 р. він удостоєний вченого звання професора.

Поступове накопичення досвіду в лікуванні хворих, успішне викладання предмета «Онкологія» стали передумовою розширення навчальної бази для студентів. 19 серпня 1975 р. у Донецькому медичному інституті ім. Максима Горького було організовано кафедру онкології, керівником якої протягом усіх наступних років свого життя був професор Григорій Васильович Бондар.

Кафедра онкології з 1999 р. до 2014 р. була опорною в Україні. Співробітники кафедри під керівництвом Г.В. Бондаря розробили програми з дисципліни «Онкологія» для студентів 4-, 5-, 6-го курсів медичних інститутів та для інтернів, а також програму з паліативної медицини за Болонською системою навчання студентів. Усі навчальні програми було затверджено Міністерством освіти України.

За редакцією професора Г.В. Бондаря видано 5 підручників з онкології для студентів медичних університетів, інтернів та практичних лікарів. Уперше в Україні було видано підручник з паліативної медицини.

З ініціативи «шефа», як його називали всі учні, у 1987 р. на зароблені під час суботника гроші, було збудовано та здано в експлуатацію нові корпуси Донецького обласного онкологічного диспансеру. З'явилася можливість відкрити нові лікувальні та діагностичні відділення, оснастити клініку сучасним обладнанням та технологіями, розширити лікувальну базу навчання студентів та інтернів.

Авторитет професора Г.В. Бондаря як вченого та хірурга сприяв залученню керіваних ним колективів кафедри та базового онкологічного закладу до участі у Всесоюзних кооперованих дослідженнях, які були організовані тоді ще Всесоюзним онкологічним центром СРСР.

У 1992 р. онкологічному диспансеру було надано статус Донецького обласного протипухлинного центру, генеральним директором якого було призначено доктора медичних наук, професора Г.В. Бондаря. Керований Г.В. Бондарем Донецький обласний протипухлинний центр мав в Україні найбільший

досвід лікування пацієнтів зі злоякісними пухлинами (щорічно проліковували 16–18 тис. хворих, з яких 8–9 тис. підлягали хірургічному втручанню). Онкологічний центр отримав ім'я свого засновника, академіка НАМН України Григорія Васильовича Бондаря.

За безпосередньої участі Григорія Васильовича (500–600 хірургічних втручань кожного року) було розроблено нові методики операцій. Спосіб стравохідно-тонкокишкового анастомозу, запропонований Г.В. Бондарем, багато років залишається найбільш надійним у відновлювальній хірургії травного тракту. Із застосуванням розроблених у клініці способів резекції шлунка з формуванням антрального жому, з огортанням малої кривизни привідною петлею тонкої кишки, субкардіальної резекції, включенням у процес травлення 12-палої кишки, отримано найбільш ефективні безпосередні, віддалені та функціональні результати.

Основним пріоритетом Григорія Васильовича в роботі була первинно-відновлювальна хірургія, зокрема, при ускладнених формах раку, із застосуванням розробленого в клініці дуплікатурного анастомозу. У проктологічних відділеннях, де професор Г.В. Бондар оперував майже кожного дня, широко використовували варіанти сфінктерозберігаючих операцій при хірургічному лікуванні пацієнтів з раком прямої кишки, що дало можливість звести до мінімуму випадки інвалідизації з приводу червено-проміжної ескіртації.

Під керівництвом Григорія Васильовича було розроблено та впроваджено у практику методи формування штучного сечового міхура з прямої, сліпої, та тонкої кишок; органозберігаючі операції на нириці; визначені показання до паліативної нефректомії та метастазектомії. Широке застосування знайшла розроблена ним методика катетеризації міхурової артерії при проведених регіонарній хіміотерапії.

Професор Г.В. Бондар велику увагу приділяв і торакальній онкології. Ним було впроваджено методику внутрішньоартеріальної та ендолімфатичної хіміотерапії, що використовується в тому числі при лікуванні пацієнтів з кардіоезофагальним раком, раком стравоходу, метастатичним плевритом. У клініці активно застосовували бронхопластичні операції, зокрема: бронхоангепластичні з резекцією магістральних судин кореня легені та середостіння; запропоновані модифікації операцій Льюїса та Гарлока; інвагінаційний стравохідно-шлунковий анастомоз, причому з роздільною адаптацією слизової оболонки стравоходу та шлунка; муфтоподібний стравохідний тонкокишковий анастомоз. Усе це дозволило вже наприкінці 1990-х років як вирішити проблему неспроможності швів анастомозу, так і отримати хороші функціональні результати, дати хворим можливість харчуватися природним шляхом вже у ранній післяопераційний період.

Активна робота лікувального закладу під керівництвом Григорія Васильовича дозволила збільшити частку комбінованих циторедуктивних операцій, абдоміномедіастинальних лімфодисекцій у пацієнтів з раком стравоходу, легені та кардіоезофагальної ділянки.

З 2002 р. у клініці почало працювати відділення лапароскопічної хірургії. З 2009 р. виконуються малоінвазивні хірургічні втручання із застосуванням ультразвукової навігації (радіочастотної термоабляції пухлин паренхіматозних органів), у мамологічному відділі вдосконалюються способи внутрішньоартеріальної селективної поліхіміотерапії, використовуються хіміотерапевтичні модифікатори в лікуванні хворих на рак молочної залози, застосовується магнітотерапія.

У цілому головним напрямком діяльності Григорія Васильовича Бондаря та протипухлинного центру, яким він керував, було широке застосування органозберігаючих реконструктивно-пластичних хірургічних втручань, поліпшення найближчих та віддалених результатів лікування, а його девізом завжди було збереження якості життя хворих як однієї з вимог сучасної онкології: «Хворого треба повернути до звичного

способу життя, активної трудової діяльності» (Бондар Г.В., «Здоров'я України», 2002).

Григорій Васильович уважно стежив за розвитком науки та техніки, досягненнями вчених в інших галузях. Так, з 2004 р. він почав активно застосовувати методику високочастотного «зварювання живих тканин», запропоновану академіком Б.Є. Патеном, що дозволило значно підвищити ефективність та надійність гемостазу, забезпечити аблятичність операцій та скоротити їх тривалість. З урахуванням отриманих результатів, уже тоді неодноразово обговорювалася ініціатива щодо створення на базі Донецького обласного протипухлинного центру наукового центру як філіалу Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р.Є. Кавецького НАН України.

У 1992 р. під керівництвом Г.В. Бондаря у Донецькому медичному інституті було створено спеціалізовану раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора медичних наук за фахом «Онкологія».

Григорій Васильович був науковим консультантом для 12 дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук та керівником 29 праць на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук. Дослідження, представлені в цих дисертаційних роботах, були присвячені питанням лікування та реабілітації хворих на рак шлунку, товстої кишки, молочної залози, сечового міхура, матки; раннього виявлення злоякісних пухлин; діагностики доброякісних уражень лімфатичних вузлів у дітей в умовах промислового регіону; питанням активності ферментів обміну попередників ДНК при пухлинному зростанні у людини. Автори всіх дисертаційних робіт представляли позитивні результати лікування хворих, у тому числі з ускладненими формами перебігу хвороби; поширеним місцевим процесом; пацієнтів похилого віку з різними інтеркурентними захворюваннями.

У 1994 р. Григорія Васильовича Бондаря обрано членом-кореспондентом Академії медичних наук України. З 2002 р. доктор медичних наук, професор Г.В. Бондар — академік НАН України.

У 2002 р. до 70-річного ювілею Григорію Васильовичу Бондарю за його багаторічну працю, досягнення в науці та практичній роботі присвоєно найвище звання — Героя України.

Григорій Васильович Бондар — автор понад 800 друкованих наукових праць, на його рахунок понад 400 винаходів, що знайшли широке застосування в багатьох лікувальних закладах України та за кордоном. За редакцією академіка НАН України Г.В. Бондаря видано 18 монографій, одна з яких — «Переможемо рак разом» — адресована широкому колу читачів.

Для покращення ранньої діагностики онкологічних захворювань та підвищення онконастороженості лікарів практичної ланки охорони здоров'я за рекомендацією Григорія Васильовича Бондаря у 2002 р. організовано кафедру онкології, променевих методів діагностики та лікування на факультеті післядипломної освіти, якій цього року виповнюється вже 20 років.

За пропозицією академіка НАН України Г.В. Бондаря у Донецькому медичному університеті ім. Максима Горького з 2007 р. почав видаватися науково-практичний журнал «Новоутворення», який у 2008 р. було включено до Переліку спеціалізованих видань Державної акредитаційної комісії України.

Керований професором, академіком НАН України Г.В. Бондарем Донецький протипухлинний центр брав

участь в інтеграційному проєкті «Розробка методології системної оцінки та прогнозування канцерогенної безпеки для населення Донбасу та Кузбасу». За розробку нових методів діагностики та лікування хворих онкологічного профілю Григорію Васильовичу було присвоєно звання Заслуженого діяча науки та техніки України. У 1998 р. професора Г.В. Бондаря нагороджено Дипломом Європарламенту.

За самовіддану, натхненну та сумлінну працю, наукові розробки в лікуванні хворих онкологічного профілю академіка Г.В. Бондаря нагороджено багатьма державними та відомчими нагородами. У 1980 р. йому було вручено грамоту Президії Верховної Ради, у 1986 р. — нагороджено двома срібними та однією бронзовою медаллю Виставки досягнень народного господарства СРСР та України. У 2005 р. Григорія Васильовича визнано лауреатом загальноукраїнського рейтингу професійних досягнень «Лідер України». Григорій Васильович Бондар є повним кавалером ордена «За Заслуги», у 2012 р. йому вручено Орден Князя Ярослава Мудрого V ступеня. У 2008 р. професора Г.В. Бондаря було нагороджено Орденем святого Володимира I ступеня, золотою медаллю «За наукові досягнення» НАН України, Почесною грамотою Міністерства охорони здоров'я України.

У 2009 р. Григорію Васильовичу за розробку та впровадження нових методів діагностики і хірургічного лікування пацієнтів із захворюваннями підшлункової залози присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки.

Доктора медичних наук, професора, академіка НАН України Григорія Васильовича Бондаря визнано організатором школи онкологів Донбасу, вченим зі світовим ім'ям, блискучим хірургом. За десятки тисяч годин, проведених ним біля операційного столу, врятовано багато життів. Не шкодуючи сил і здоров'я, присвятив він своє життя порятунку хворих від страшною недуги, ставши прикладом для всіх нас у своїй самовідданій праці.

27 січня 2014 р. Григорія Васильовича Бондаря не стало.

У нашій пам'яті він залишається як видатний учений, відповідальний і грамотний керівник, відмінний хірург і досвідчений лікар, сильна і мудра Людина з особливою обдарованістю та любов'ю до своєї рідної землі, людей. Людина з великою відкритою душею.

Відтак, життя, наукова і педагогічна діяльність професора Григорія Васильовича Бондаря слугуватимуть яскравим прикладом працьовитості, відповідальності, вірності обов'язку, самовіддачі, і ми схилиємо голову перед пам'яттю Великого Вченого і Вчителя та пишаємося тим, що нам довелося бути його сучасниками.

Адреса для листування:
Думанський Ю.В.
03022, Київ, вул. Васильківська, 45
Інститут експериментальної патології,
онкології і радіобіології ім. Р.Є. Кавецького НАН України
E-mail: oncologdopc@gmail.com

Correspondence:
Dumanskyi Yuriy
45 Vasylykivska str., Kyiv, 03022
R.E. Kavetsky Institute of Experimental Pathology, Oncology and Radiobiology,
National Academy of Sciences of Ukraine
E-mail: oncologdopc@gmail.com